

З ДУХОВНОЇ СКАРБНИЦІ НАРОДІВ СХОДУ

КОРАН. СУРА VI: ХУДОБА

МЕККАНСЬКА, 165 АЯТІВ

Переклад з арабської¹ та коментарі В.С. Рибалкіна

НАЗВА сури походить від ідолопоклонницьких звичаїв арабів, пов'язаних з *худобою*, скасування яких було необхідне для ствердження доктрини Божественної Єдності. Метою ісламу була не просто проповідь Єдності, – вона повинна була стати основою повсякденного життя мусульман, для чого необхідно було викоринити всі ідолопоклонницькі звичаї.

Попередня сура в заключній своїй частині торкалася обожнювання християнами Ісуса, ось чому на її початку йдеться про доктрину Божественної Єдності й про остаточну перемогу цього вчення – не тільки над ідолопоклонством, але й над усіма іншими видами багатобожжя. Пророк проповідував це вчення протягом цілих дванадцяти років, не зумівши, однак, домогтися помітних змін стосовно ідолопоклонницьких звичаїв свого народу. Тому зовнішньому спостерігачеві місія Мухаммада могла здатися цілком невдалою, але віра Пророка в остаточне торжество вчення про Божественну Єдність була настільки чудесна, що ніякі перешкоди, ніякі невдачі не могли похитнути її, і слова, якими починається сура, були провозвіщені з твердою впевненістю в перемозі справи Пророка, немовби він і не зустрів на своєму шляху жодних перешкод, немовби ціль, до якої він прагнув, була не тільки добре видна, але й близька.

Сура починається переконаним ствердженням про остаточне торжество Божественної Єдності; далі мова йде про велич Його милосердя – доктрина про Єдність завжди поєднується з концептом про неперевершене милосердя Божественної сутності. Наступними мотивами сури є те, що багатобожники самі свідчать проти багатобожжя, оголошується, що Божественний Суд неминучий, йдеться про необхідність покірності Божественній Сутності – в цьому головна суть релігії Ібрагіма (Авраама), – згадується про докази, за допомогою яких Ібрагім, великий патріарх, батько монотеїзму, переконав своїх одноплемінників

у безглуздості поклоніння кому б то не було, крім Аллаха. Далі згадуються імена сімнадцяти інших пророків, що проповідували Єдність Божественної Сутності і Святого Пророка, призиваючи наслідувати їхній приклад. Потім показується істинність Божественного одкровення Корана, що несе звістку про Божественну Єдність, послану людству; сказано про тріумф цього послання. Стверджується, що така перемога відбудеться не відразу, а поступово, розповідається про опір багатобожників. Далі йдеться про задуми головних супротивників ісламу і провіщається провал цих планів, тут же говориться й про деякі пороки ідолопоклонства, про обмеження, які багатобожники самі на себе накладають із марновірства: це стосується м'яса деяких тварин і заборонених видів їжі. Насамкінець коротко перераховано основні правила суспільного життя. Закінчується сура згадуванням про велику мету, що стоїть перед правовірними; поза будь-яким сумнівом, це доктрина Єдності, яка піднесла ідеал людського життя на небачену висоту.

Прийнято вважати, що сура належить до останнього року життя Пророка в Мекці.

В ім'я Аллаха Всемилоного, Всемилоного!

1. Хвала – Аллахові, який сотворив небеса та землю і влаштував морок та світло. І все-таки ті, хто не увірував, знаходять рівних Господові своєму!

2. Він сотворив вас із глини. Потім Він призначив один термін, і [ще] є в Нього [інший] термін, а ви й після цього все-таки сумніваєтеся.

3. Він – Аллах на небесах та на землі! Знає Він і потаємне ваше, і явне. Знає Він те, що ви здобуваєте.

4. Жодне зі знамень Господа їхнього не постає перед ними, щоб вони не ухилилися від нього!

5. Вони вважали брехнею істину, коли вона прийшла до них. Але дійдуть до них звістки про те, над чим вони глузували.

6. Невже вони не бачили, скільки поколінь Ми погубили до них? Ми поселили їх на землі і дарували їм владу, якої не давали вам, посилали їм з неба рясні дощі, змушували текти у них під ногами ріки. Потім Ми погубили їх за гріхи і знову сотворили інше покоління.

7. І якби Ми навіть послали тобі (Святе) Письмо на папері² і вони обмацали б його руками своїми, все рівно ті, хто не увірував, сказали б: “Це – всього-на-всього очевидне чаклунство”.

8. Вони³ сказали: “От якби до нього було послано ангела...” Але якби Ми послали ангела, то справа вирішилася б⁴, і не було б для них відстрочки!

9. Якби Ми й послали ангела, то Ми відправили б його у вигляді людини⁵, залишивши їх в омані, в якій вони перебувають.

10. Глузуваннями були зустрінуті і посланці, що були до тебе. Але тих, хто знущався з них, настигала кара за те, з чого вони глузували.

11. Скажи: “Пройдіться по землі і подивіться, чим закінчили ті, хто мав [посланців] за брехунів”.

12. Запитай: “Кому належить те, що на небесах і на землі?” Відповідай: “Аллахові! Він Сам зобов’язав Себе до милості. Він доконечно збере вас [до Себе] у День воскресіння, в якому немає сумніву. Ті, хто завдав собі збитку, вони й не увірували⁶”.

13. Йому належить те, що існує і вдень, і вночі; Він усе чує, все знає”.

14. Скажи: “Хіба візьму я покровителем кого-небудь іншого, oprіч Аллаха, – Творця небес та землі? Він дарує їжу, але Сам не потребує її”. Скажи: “Мені наказано бути першим серед тих, хто скорився [Аллахові]. Тож не будьте серед многобожників”.

15. Скажи: “Я боюся, якщо ослухоюся Господа свого, то [настигне мене] кара Великого дня!”

16. Тому ж, від кого її в той день буде відхилено, [пошле] Аллах милість, а це – безумовний здобуток.

17. Якщо Аллах пошле тобі лихо, то ніхто не врятує від того, крім Нього. А якщо він пошле тобі благо, то Він же – над усім сущим владний.

18. Він володарює над Своїми рабами, Він – Усемудрий, Усевідаючий.

19. Запитай: “Чиє свідчення найдостовірніше?” Відкажи: “Аллах – свідок між мною і вами. Мені нав’язано цей Коран, щоб я перестерігав ним вас і тих, кому його провозвіщено. Невже ви дійсно свідчите, що поряд з Аллахом існують інші боги?” Скажи: “Я не свідчу”. Скажи: “Він – єдиний Бог, а я непричетний до того, що ви придаєте Йому спільників”.

20. Ті, кому Ми дарували (Святе) Письмо, знають його⁷, як знають своїх синів⁸. Ті, хто завдав собі збитку, вони й не увірували⁹.

21. То хто ж гріховніший од того, хто зводив на Аллаха наклеп та вважав Його знамення брехнею? Аллах не облагодіє нечестивців!

22. Настане день, коли Ми зберемо їх усіх і запитаємо тих, хто надавав Йому спільників: “То де ж вони ті, кого ви вважали за [Аллахових] співтоваришів?”

23. Отоді вони не знайдуть жодної відмовки, хіба що скажуть: “Присягаємося Аллахом, нашим Господом, ми не були многобожниками”.

24. Поглянь, як вони брешуть самі на себе і як відцуралося від них те, що вони вигадали!

25. З-поміж них є й такі, хто прислухається до тебе, [Мухаммаде], та Ми накинули на їхні серця покривало і вразили їхні вуха глухотою, щоби вони не могли осягнути його¹⁰. І яке би знамення вони не побачили, вони не повірять у нього. А приходячи до тебе, щоб посперечатися, ті, хто не увірував, кажуть: “Це – всього-на-всього байки пращурів!”¹¹

26. Вони утримують [інших] від нього і самі цураються його. Але вони гублять тільки себе, не відаючи [про це].

27. Якби ти, [Мухаммаде], міг бачити їх, коли вони постануть перед [пекельним] вогнем і скажуть: “Якби ж нас повернули [до цього світу], ми не вважали б знамення нашого Господа брехнею і стали б віруючими!”

28. Так де там! Перед ними розкрилося те, що вони колись намагалися сховати. А якби їх повернули [до цього світу], то вони знову чинили б забороне-не, бо вони – брехуни!

29. Вони кажуть: “Не існує іншого, крім нашого життя у цьому світі, і ми не воскреснемо”.

30. Якби ти, [Мухаммаде], побачив їх, коли вони постануть перед їхнім Господом, який запитає: “Хіба це не істина¹²?” Вони відкажуть: “Авжеж, [істина], присягаємося Господом нашим”. “Тож скуштуйте муки – скаже Він – за те, що ви були невіруючими!”

31. Зазнали збитків ті, хто вважав брехнею зустріч з Аллахом. Коли ж раптово настигне їх Година¹³, вони вигукнуть: “Горе нам за те, чим ми зневажали у цьому світі!” І вони понесуть свої ноші на спинах. Якою ж важкою буде та ноша!

32. Життя у цьому світі – всього лише гра та забава. Майбутнє помешкання краще для тих, хто богобоязливий. Невже ви не розумієте цього?

33. Ми знаємо, [Мухаммаде], що тебе засмучують їхні слова. Однак, не тебе вони звинувачують у брехні, – ці нечестивці заперечують знамення Аллаха.

34. І до тебе [інших] посланців виставляли брехунами. Проте вони терпіли звинувачення й утиски, допоки не прийшла до них Наша допомога. І ніхто не змінить Аллахових слів, а до тебе дійшли розповіді про посланців.

35. Позаяк прикрою для тебе є їхня осоруга, то якби ти зміг, відшукав би отвір у землі або сходи на небо, аби явити їм знамення. Якби Аллах захотів, то зібрав би всіх на прямому шляху. Тож не будь невігласом.

36. Безперечно, Він відповідає тим, хто чує. А мертвих Аллах воскресить¹⁴. Потому до Нього їх буде повернено.

37. Вони¹⁵ говорять: “Якщо йому не буде послано знамення від його Господа, [то ми не повіримо]!” Відповідай: “Аллах може послати знамення”. Проте більшість із них не відають про це.

38. Немає жодної істоти на землі і птаха, що літає на своїх крилах, котрі, подібно вам, не поєднувалися б у громади. Ми нічим не знехтували у [цій] Книзі, а потім усі вони будуть зібрані перед своїм Господом.

39. Ті, хто вважав Наші знамення брехнею, глухі, німі й перебувають у муроці. Аллах збиває зі шляху, кого побажає, і наставляє на пряму стезю, кого захоче.

40. Запитай, [Мухаммаде]: “Невже ви можете уявити собі, що коли впаде на

вас кара Божя й настане Година, ви закричите [на поміч] кого-небудь іншого, окрім Аллаха? [Тож відповідайте], якщо ви здатні говорити правду”.

41. Авжеж! Саме Його ви й позовете. І Він, якщо побажає, допоможе вам у тому, про що ви Його благаєте. Отоді ви й забудете про тих, кого надавали Йому у спільники.

42. Ще до тебе, [Мухаммаде], Ми вже й раніше посилали посланців до народів і накликали на них лихо й нестаток: може, вони стануть смиренними.

43. Та якби ж, коли їх настигав Наш гнів, вони ставали смиренними! Навпаки, їхні серця черствішали, а шайтан прикрашав їм їхні вчинки.

44. А коли вони забули про те, що їм нагадувалося, Ми розчинили перед ними брами всіх благ так, що вони зраділи дарованому. Але Ми схопили їх зненацька, і от вони вже в розпачі!

45. І всіх нечестивих людей, до останнього, було знищено. Тож хвала Аллахові – Господові Всесвіту!

46. Запитай, [Мухаммаде]: “Чи задумувалися ви, якби Аллах позбавив вас слуху та зору й запечатав ваші серця, то який бог, окрім Аллаха, зміг би вам повернути все це?” Поглянь, як Ми роз’яснюємо наші знамення. А вони й після цього ухиляються¹⁶.

47. Запитай, [Мухаммаде]: “Чи задумувалися ви над тим, що коли вас зненацька або вочевидь настигне Аллахова кара, то невже загине хтось інший, крім нечестивців?”

48. Ми посилаємо пророків тільки з благими вістями та пересторогами¹⁷. А тим, хто увірував і творив благо, бояться нічого, і не сумуватимуть вони.

49. Тих же, хто вважає Наші знамення брехнею, настигне кара за те, що вони грішили.

50. Скажи: “Я не стверджую, що маю скарби Божі, що я знаю потаємне. Я не кажу вам, що я – ангел. Я прямую тільки за тим, що дано мені в одкровенні”. [І ще] скажи: “Хіба рівні сліпий і зрячий? Невже ви не задумаетесь?”

51. Перестерігай же ним¹⁸ тих, хто боїться бути зібраним перед Господом своїм. Немає в них, окрім Нього,

ні покровителя, ні оборонця. Може, вони стануть богобоязливими!

52. Не відганяй тих, хто звертається до Господа свого і ранком, і ввечері, шукаючи Його благовоління. Ти не суддя їм ні в чому, і вони ніяк не можуть судити тебе. Тож не випадає тобі проганяти їх, аби не стати кривдником¹⁹.

53. Отак Ми випробовували одних іншими, щоби вони²⁰ запитали: “Невже то ті, кого Він облагодіяв з-поміж нас?” А хіба Аллах не краще всіх знає, хто [Йому] вдячний?

54. Коли до тебе, [Мухаммаде], приходять ті, хто увірував у Наші знамення, ти говори їм: “Мир Вам! Ваш Господь наказав самому Собі милість [до людей], отож якщо хто з вас вчинить зле з невігластва, але потім покається і виправиться, то Він простить і змилостивиться [над ним].”

55. Отак Ми роз’ясняємо Наші знамення, щоб став ясним шлях грішників.

56. Скажи: “Мені заборонено поклонятися тим, до кого ви звертаєтеся, oprіч Аллаха”. Скажи: “Я не розділю ваші пристрасті, інакше потраплю в оману і не піду прямо”.

57. Скажи: “Я тримаюся ясного вчення від Господа мого, а ви вважаєте його брехнею. Не в моїй владі те, з чим ви квапите. Рішення належить тільки Аллаху: Він оповістить істину, бо Він – найкращий із тих, хто вирішує!”

58. Скажи: “Якби в моїй владі було те, з чим квапите ви, справу було б поладжено поміж нами: адже Аллах краще знає кривдників!”

59. У Нього – ключі до потаємного; знає їх тільки Він. Знає Він, що на суші і на морі; лист опадає тільки з Його згоди, і немає зерна в мурoci землі, немає свіжого або сухого, чого не було б у Книзі ясній.

60. І Він – Той, Хто заспокоює вас вночі і знає, що ви робите вдень. Далі Він воскрешає вас у ньому, щоб завершився призначений термін. Потому – до Нього ваше повернення і тоді Він повідомить вам, що ви робили.

61. Він – Володар над Своїми рабами. Він посилає вам хранителів, допоки не приходять до кого-небудь із вас смерть, і Наші посланці умиртвляють його, нікого не обминаючи.

62. Потому їх буде повернено до Аллаха, справжнього їхнього Господа. Хіба не Йому належить влада, і Він – найшвидший у розрахунку!”

63. Запитай: «Хто береже вас від муруку суші й моря, коли ви звертаєтеся до Нього зі смиренністю і потаємно: “Якщо Ти врятуєш нас від цього, ми неодмінно будемо вдячними”?»

64. Скажи: “Аллах береже вас від цього і від всякого лиха, а ви після цього додаєте Йому спільників”.

65. Скажи: “Він – Той, Хто може наслати на вас кару зверху або з-під ваших ніг, поділити вас на різні громади і дати одним із вас скуштувати наругу інших”. Подивися, як Ми роз’ясняємо знамення, – може, вони зрозуміють!

66. Народ твій вважав його²¹ брехнею, тоді як він – істина. Скажи: “Я не поручитель за вас.

67. Для кожної перестороги – певний термін, і ви ще узнаете!”

68. А коли ти побачиш тих, хто занурюється в безодню марнослів’я про Наші знамення, то цурайся їх, допоки вони не захопляться якою-небудь іншою розмовою. І щоби шайтан не дав тобі забути про це, то ти після нагадування не залишайся з нечестивцями.

69. Тим, хто богобоязливий, не доведеться відчитуватися ні в чому, – вони мають лише пам’ятати, може, [тоді] й боятимуться [Аллаха]!

70. Облиш тих, хто має свою релігію за гру та забаву: їх звабило ближнє життя! Нагадуй за допомогою нього²², що всяка душа загине за те, що вона вчинила. Немає в неї, крім Аллаха, ні покровителя, ні оборонця! Яку б заміну вона не запропонувала, її не буде прийнято від неї. На тих, кого буде погублено за те, що вони вчинили, чекає питво з окропу та болісна кара за те, що вони невірні!

71. Запитай: “Невже ми закликатимемо, крім Аллаха, те, що ані допоможе нам, ані зашкодить, і повернемо назад після того, як Аллах скерував нас на прямий шлях, подібно тому, кого спокусили шайтани на землі. Він розгублений, тоді як його товариші кличуть його до прямого шляху: “Іди до нас!” Скажи: “Дороговказ Аллаха – істинний шлях.

Тож нам велілося скоритися Господові
всього суцього

72. й наказано: “Вистояйте молитву і
бійтеся Його, бо Він – Той, до Кого вас
буде зібрано!”

73. Він – Той, Хто сотворив небеса
та землю во істині; того дня, коли Він
скаже: “Будь!” – воно буде.

Слово Його – істина. Йому належа-
тиме влада в той день, коли засурмить
сурма. Він знає про потаємне і явне.
Він – Премудрий, усе знає!

74. [Згадай, Мухаммаде], як Ібрагім
сказав батькові своєму Азару: “Невже
ти ідолів тримаєш за богів? Я бачу, що
ти і твій народ – у явній омані”.

75. Отак Ми показуємо Ібрагімові
владу над небесами та землею, щоб він
був глибоко переконаним.

76. Коли його покрила ніч, він побачив
зірку і сказав: “Це – Господь мій!”
Коли ж вона сховалася, він сказав: “Не
люблю я того, що заходить”.

77. Побачивши, як сходить місяць,
він сказав: “Це – Господь мій!” Коли ж
той зайшов, він сказав: “Якщо Господь
мій не поведе мене прямим шляхом, я
неодмінно опинюся серед людей заблудлих”.

78. Побачивши, як сходить сонце, він
сказав: “Це – Господь мій, Він – біль-
ший!” Коли і ж воно зайшло, він сказав:
“Народе мій! Я невинний у тому, що ви
додаєте Йому спільників”.

79. Я повернув своє обличчя до
Того, Хто сотворив небеса й землю, як
ханіф²³, бо я – не многобожник”.

80. І суперечив йому його народ. Він
сказав: “Невже ви станете сперечаєтеся
зі мною через Аллаха, тоді як Він вивів
мене на прямий шлях? Я не боюся того,
що ви додаєте Йому у спільники, хіба
що чого-небудь побажає мій Господь.
Господь мій охоплює знанням. Тож не-
вже ви не опам’ятаєтеся?”

81. Як же мені боятися того, кого ви
додали Йому, коли ви не боїтеся, що
прилучили Аллахові спільників, щодо
чого він не послав вам ніякої влади?
Яка ж із цих двох сторін безпечніша,
якщо ви це знаєте?”

82. Ті, хто увірував і не одягає своєї
віри в одягу кривди, будуть у безпеці:
вони – на прямій стежі.

83. Отакі Наші докази, які Ми дали
Ібрагімові проти його народу. Ми під-
німаємо на щаблях тих, кого бажаємо.
Господь твій – Премудрий, Всезнаючий!

84. Ми дарували йому Ісхака та Я’ку-
ба; усіх Ми вели прямим шляхом; і Нуха
вели раніше, а з його потомства – Да’у-
да, Сулаймана, Айюба, Йусуфа, Мусу та
Гаруна. Саме так Ми віддячуємо благо-
дійникам!

85. І Закарію, Ях’ю, Ісу та Ільяса –
усі вони з праведників.

86. І Ісма’іла, ал-Йаса’, Юнуса та
Лута – усіх Ми возвеличили над усім су-
цим.

87. Із їхніх пращурів, нащадків та
братів Ми обрали їх і вивели на прямий
шлях.

88. Це – дороговказ Аллаха, куди Він
скеровує, кого захоче зі Своїх рабів. А
якби вони прилучили Йому спільників,
то намарне обернулося б усе, що вони
робили!

89. Це – ті, кому Ми дарували Кни-
гу, і мудрість, і пророцтво; якщо в них
не увірують ці²⁴, то Ми доручимо їх
людям²⁵, які будуть у те вірувати.

90. Це – ті, кого вів Аллах, тож сту-
пай їхнім праведним шляхом! Скажи: “Я
не прошу у вас за це винагороди. Це –
тільки пересторога для всього суцього”.

91. Не цінували вони Аллаха як слід,
коли говорили: “Нічого не посилав Аллах
людині”. Запитай: “Хто возвістив Книгу,
з якою прийшов Муса, аби дати світло
та дороговказ людям, – Книгу, яку ви
пишете на папері²⁶, яку ви відкриваєте,
і [в якій] чимало приховуєте? Адже ви
навчені тому, чого не знали ні ви, ні ваші
батьки”. Скажи: “Аллах!” Потім залиш їх
бавитися своїми теревенями.

92. Це – благословенна Книга, яку
Ми возвістили тобі, яка засвідчує істин-
ність того, що було возвіщено раніше,
для того щоби ти перестерігав нею Ма-
тір міст²⁷ і тих, хто довікола неї. Ті, хто
увірував у прийдешнє життя, повірять
цій Книзі, і пильно дотримуватимуться
своєї молитви.

93. Хто ж більший кривдник, аніж
той, хто зводив на Аллаха наклеп або
говорив: “Навіяно мені одкровення”,
але не було йому возвіщено нічого; або
той, хто говорив: “Я возвіщу подібне

тому, що послав Аллах”? Якби ти побачив, як кривдники [борсаються] в безоднях смерті, а ангели простягають руки [зі словами]: “Витягніть ваші душі – сьогодні буде вам воздано принизливою карою за те, що ви наговорювали на Аллаха неправду і зарозуміло сприймали Його знамення!”

94. Ви прийшли до нас по одному, як Ми сотворили вас уперше, і залишили позаду те, чим Ми вас наділили. Ми не бачимо з вами ваших заступників, про яких ви стверджували, що вони – [Божі] спільники. Між вами вже розірвані [зв’язки] і зникло все те, що ви стверджували.

95. Аллах відділяє зернину від кісточки; виводить живе з мертвого та мертве – з живого! Такий вам – Аллах. Як же ви можете помилятися?

96. Він вивів ранкову зорю і влаштував ніч для спочинку, а сонце і місяць – для відліку. Отаке – приречення Великого, Всемудрого!

97. Він – Той, Хто влаштував для вас зірки, щоб ви знаходили за ними дорогу в муроці суші й моря. Ми розподілили знамення для людей, котрі знають!

98. Він – Той, Хто сотворив вас із однієї душі, а далі [визначив] тимчасове місце й майбутнє помешкання. Ми розподілили знамення для людей, які розуміють!

99. Він – Той, хто пролив із неба воду, і Ми виростили завдяки їй усякі рослини; Ми виростили із неї зелень, з якої виведемо зерна рядами [в колосі]; пальми з низько звисаючими гронами плодів; виноградні, маслинові та гранатові сади, схожі між собою й не схожі. Подивіться на їхні плоди, коли вони наливаються і зріють! Достеменно, у цьому – знамення для людей, що вірують!

100. Вони прилучили Аллахові спільників – джиннів, тоді як Він сотворив їх, і хибно приписали Йому синів та дочок, нічого не відаючи. Хвала Йому, Він превисше від того, що вони Йому приписують!

101. Творець небес і землі! Звідки в Нього візьметься дитина, коли Він не мав подруги і коли сотворив Він усяку річ і знає про все суще!

102. Отакий для вас – Аллах, ваш Господь; не існує жодного іншого божества, крім Нього, – Творця всього

сущого. Тож поклоняйтеся Йому, бо Він – Покровитель усього сущого!

103. Не осягти Його зором, а Він осягає погляди; Він – Усепроникливий, Усезнаючий!

104. Явилось вам ясновидіння від Господа вашого. Хто побачив, – то для самого себе; а хто сліпий, – самому собі на шкоду. А я для вас – не хранитель!

105. Так Ми пояснюємо знамення, і для того, щоб вони казали: “Ти вивчив це”, і щоби Ми розтлумачили його людям, які знають.

106. Ступай за тим, що навів тобі Господь твій: “Не існує жодного іншого божества, крім Нього”, і цурайся многобожників.

107. Якби Аллах захотів, вони не прилучали б Йому спільників. Ми не робили тебе їхнім хранителем. І ти не доглядач над ними.

108. Не ганьбіть тих, кого вони призивають крім Аллаха, аби вони не паплюжили Аллаха з ворожнечі, нічого не знаючи. Отак прикрасили Ми кожному народові його справи! Потім до Господа свого буде їхнє повернення, і возвістить Він їм те, що вони робили.

109. Вони присяглися перед Аллахом найбільшою зі своїх клятв: якщо прийде до них знамення, вони неодмінно увірують у нього. Скажи: “Знамення – в Аллаха, але як ви довідаєтеся, що, коли вони прийдуть, вони не увірують?”²⁸

110. Ми відхилимо їхні серця та погляди, бо вони не увірували в нього в перший раз, і залишимо їх сліпо блукати у своїй омані.

111. Якби Ми звели на них ангелів, якби заговорили з ними мертві, якби зібрали Ми перед ними усе суще, і тоді вони все-таки не увірували б, без призову Аллаха, проте більшість із них не знають!

112. Отак Ми всякому пророку влаштували ворогів – шайтанів із людей та джиннів; одні з них облещують інших блиском спокусливих слів. А якби побажав Господь твій, вони б цього не робили. Тож облиш їх і те, що вони вигадують,

113. аби схилилися до нього серця тих, хто не вірить у прийдешнє життя, щоб вони вдовольнилися ним і діставали те, що здобувають.

114. Хіба я волів би мати суддею когонебудь, крім Аллаха? Адже Він – Той, Хто зіслав вам (Святе) Письмо, ясно викладене, а ті, кому Ми його дарували, знають, що воно послано Господом твоїм во істину. Отож не сумнівайся!

115. Слова Господа твого завершилися правдиво і справедливо. Ніхто не може змінити їх, бо Він – усе чує, все знає!

116. Якщо ти підкорятимешся більшості тих, хто на землі, вони зіб'ють тебе зі шляху Аллаха. Вони прямують тільки за фантазіями, а вигадують вони лише нісенітниця!

117. Господь твій ліпше знає тих, хто збочує з Його шляху; і Він краще відає про тих, хто йде прямо!

118. Їжте те, над чим згадано ім'я Аллаха, якщо ви віруєте в Його знамення!

119. Чому б вам не їсти того, над чим згадано ім'я Аллаха, коли Він уже роз'яснив вам, що вам заборонено, якщо ви до того не будете приневолені? Проте чимало людей збивають [інших] зі шляху своїми пристрастями через необізнаність. Та Господь твій краще знає порушників!

120. Облишайте і явний гріх, і прихований, бо тим, хто грішить, буде воздано за те, що вони творили!

121. Не їжте того, над чим не згадано ім'я Аллаха, бо то – ганьба! Адже шайтани напучують своїх прихильників, щоб вони сперечалися з вами, та якщо ви їх послухаетесь, ви – многобожники.

122. Хіба той, хто був мертвим, а Ми оживили його і дали йому світло, з яким він іде серед людей, схожий на того, хто перебуває в муроці і не виходить із нього? Ось так і невірним здається прекрасним те, що вони робили!

123. Отак Ми в кожному селищі зробили вельмож грішниками, щоб вони чинили там підступи, та вони обманюють тільки самі себе, не відчуваючи того.

124. А коли прийде до них знамення, вони говорять: "Не увіруємо ми, допоки нам не буде дано те ж, що й Аллаховим посланцям". Аллах краще знає, кого наділити Своїм пророцтвом. Тих, хто згрішив, постигне приниження перед Господом і тяжка покара за те, що вони хитрували!

125. Кого захоче Аллах вести прямо, тому розширює груди для ісламу, а кого побажає збити зі шляху, робить його груди вузькими, тісними, неначе той здіймається до небес. Отак Аллах влаштовує прокляття тим, хто не вірує!

126. Це – стежа Господа твого, пряма вона. Ми роз'яснили знамення людям, котрі пам'ятають.

127. Для них мирне помешкання [буде] в їхнього Господа; Він [стане] їхнім покровителем за те, що вони робили.

128. А того дня, коли Він збере їх усіх, [Він скаже]: "О громадо джиннів! Ви хотіли занадто багато від цих людей!" Їхні друзі з людей відкажуть: «Господи! Ми послуговалися одні одними, дійшовши до нашої межі, яку Ти нам призначив». Він скаже: "Вогонь буде вашим помешканням, де ви залишитесь довічно, – хіба тільки не побажає Аллах іншого». А Господь твій – Всемудрий, Всезнаючий!

129. Отак одних нечестивців Ми наближаємо до інших за те, що вони надбали.

130. О громадо джиннів і людей! Хіба не приходили до вас посланці з-поміж вас, які розповідали вам Мої знамення і застерігали про прихід до вас цього дня? Вони відкажуть: "Ми свідчимо проти самих себе". Звабило їх близьке життя й засвідчили вони проти самих себе, що були вони невірними.

131. Це – тому, що Господь твій не був несправедливим губителем селищ, коли їхні жителі залишалися безтурботними.

132. У кожного – свої щабелі відповідно до його справ, а Господь твій не нехтує тим, що вони роблять.

133. Господь твій багатий, сповнений милості; якщо Він зволіє, то знищить вас і замінить іншими людьми, якими захоче, на кшталт того, як Він зростив вас із нащадків іншого народу.

134. Те, що вам обіцяно, неодмінно настане, і ви не в змозі його відвести!

135. Скажи: "Народе мій! Дійте відповідно до своїх можливостей, а я діятиму [по-своєму]. Згодом ви дізнаєтеся, кому яка випаде доля в прийдешньому житті. Достеменно, кривдники не стануть щасливими".

136. Вони призначають для Аллаха частку того, що Він виростив із збіжжя та худоби, і кажуть: “Це – Аллахові!” – так вони розуміють, – “А це – нашим божествам”. І те, що призначено для їхніх божеств, не доходить до Аллаха, а те, що призначено для Аллаха, потрапляє до їхніх божеств. Безглузді їхні рішення!

137. Отак багатьом із многобожників їхні «друзі» видають за добру справу вбивство власних дітей, аби занепасти їх і затьмарити їхню віру. А якби Аллах захотів, то вони б не робили цього; втім, облиш їх і їхні вигадки!

138. Вони говорять: “Така худоба і збіжжя заборонені; їх їстиме тільки той, кому ми дозволимо”, – так вони стверджують. Це – худоба, спина якої заборонені²⁹, над якою вони не призивають імені Аллаха. Усе це – наклеп на Нього. Воздасть Він їм за їхні вигадки!

139. Вони говорять: “Те, що в утробах цих тварин³⁰, – тільки для наших чоловіків і заборонено нашим дружинам”. А якщо воно виявиться мертвим, то вони можуть розділити його³¹. Воздасть Він їм за те, що Вони приписують Йому, адже Він – Премудрий, Всезнаючий!

140. Зазнали збитку ті, хто вбив своїх дітей з невігластва, через незнання, і заборонили те, що дарував їм Аллах, вигадуючи на Нього нісенітницю. Вони заблукали і не пішли прямою дорогою!

141. Він – Той, Хто сотворив виноградники з підпірками і без них, пальми та зернові посіви, що дають різну їжу, оливи й гранати, подібні й несхожі. Їжте їхні плоди, коли вони дозріють, воздаючи належне під час жнив, але знайте міру. Адже Він не любить марнотратників!

142. Одна худоба – для перевезення, інша – для забивання. Їжте те, що дарував вам Аллах, і не прямуйте слідом за шайтаном! Адже він для вас – явний ворог.

143. [Візьми] вісім пар – дві [пари] овець та дві [пари] кіз. Запитай: “Два самці заборонені чи дві самки, чи те, що містять у собі утроби двох самок? Повідайте мені зі знанням, якщо ви говорите правду”.

144. Та верблюдів дві [пари] і корів дві [пари]. Запитай: “Два самці заборонені,

чи дві самки, чи те, що містять у собі утробу двох самок? Хіба ви були свідками, коли Аллах заповідав це?” Тож хто більший нечестивець, аніж той, хто зводить на Аллаха наклеп, аби збити людей, які нічого не знають? Аллах не скерує нечестивців!

145. Скажи: “У тому, що нав'язано мені в одкровенні, я не знаходжу забороненим для людини те, що вона їсть, хіба що то буде мертвечина, пролита кров, або свинина, позаяк це – гидота й розпуста, бо заколото без згадки Аллаха. Хто ж змушений [їсти таке] примусово, а не з власної волі й не бажаючи порушити приписи, то Господь твій – Усепрощаючий, Всемилосердний!

146. Тим, хто звернувся в іудейство, Ми заборонили все, що має копита³², а з корів та дрібної рогатої худоби³³ заборонили Ми їм сало, крім жиру їхніх хребтів та нутроців, або сала навколо кісток. Отак Ми їх провчили за їхню непокору: адже Ми правдиві³⁴!

147. Якщо вони мають тебе за брехуна, скажи [їм]: “Господь ваш неосяжний у милості, проте Його могутнього гніву не відхилити від грішників”.

148. Ті, хто долучає Йому спільників, скажуть: “Якби Аллах зажадав, ні ми не долучали б їх, ні батьки наші, і нічого не забороняли б”. Так брехали й ті, хто був до них, допоки не скуштували Нашої могутності. Запитай: “Хіба ви володієте яким-небудь знанням? То покажіть його нам. Вами керують тільки вигадки, а вигадуєте ви лише нісенітницю!”

149. Скажи: “Аллах має переконливий доказ. Якби Він захотів, то всіх би вас вивів на праведний шлях”.

150. Скажи: “Призовіть ваших свідків, котрі свідчать, що Аллах заборонив це!” Якщо вони й засвідчать, то ти не засвідчуй разом із ними і не спокушайся пристрастями тих, хто вважає Наші знамення брехнею, і хто не вірує в майбутнє життя. Адже Вони вигадують рівних Господові своєму!

151. Скажи: “Приходьте, Я прочитаю те, що заборонив вам ваш Господь: щоби ви нічого не додавали Йому у спільники; добре ставилися до батьків; не вбивали своїх дітей від нужди – Ми дамо їжу і їм, і вам; цурайтеся всякої

погані – зримої й потайної; не вбивайте людину, бо Аллах заборонив це, опріч як по справедливості. Ось що заповідав Він вам, – може, врешті-решт, ви зрозумієте!

152. Не чіпайте майна сироти, – хіба що для його поліпшення, – поки він не змужніє; справедливо дотримуйтеся міри й ваги. Ми не покладаємо на жодну душу нічого, крім того, що їй під силу. Коли говорите³⁵, будьте справедливими, навіть щодо родичів. Будьте вірними угоді з Аллахом. Ось що Він заповідав вам, – аби ви тільки згадали!

153. Отака вона – Моя пряма стезя; тож ступайте нею, а не ходіть іншими шляхами, щоб вони не відхилили вас від Його дороги. Ось що Він заповідав вам, – може, ви будете богобоязливими!”

154. Колись Ми дарували Мусі Книгу³⁶, аби довершити усе найкраще, досконально роз’яснити кожну річ, дати дороговказ та виявити милосердя, – може, вони вірують у зустріч зі своїм Господом!

155. А це – Книга³⁷, яку Ми зіслали, благословенна; тож ступайте за нею і будьте богобоязливими, – може, вас буде помилувано! –

156. аби ви не казали: “Книгу було зіслано тільки двом народам³⁸ до нас, тож ми дійсно нехтували їхнє вчення”.

157. Чи щоб не говорили: “Якби нам було зіслано Книгу, то ми були б на прямішому шляху, ніж вони!” Прийшло вже до вас і ясне знамення від Господа вашого, і настанова, і милість; хто ж більший нечестивець, аніж той, хто вважає брехнею знамення Аллаха і відвертається від них! Ми воздамо тим, хто цурається наших знамень, найлютішою покарою за те, що вони відверталися!

158. Невже вони чекають, що до них придуть ангели, чи [сам] Господь твій, або явиться яке-небудь знамення Господа твого? Того дня, коли прийде яке-небудь знамення Господа твого, не допоможе жодній душі її віра, раз вона не увірвала раніше або не благодіяла у своїй вірі. Скажи: “Чекайте, і ми чекатимемо!”

159. Ти зовсім не з тих, котрі розділили свою релігію і стали сектами³⁹. Їхня справа – до Аллаха; згодом Він возвістить їм про те, що вони робили.

160. Хто зробить добру справу, тому буде віддано вдсятеро, а хто прийде з лихом, дістане тільки те ж саме, і їх не буде скривджено!

161. Скажи: “Господь скерував мене до прямої стежі, до праведної релігії, до віри Ібрагіма, ханіфа. А він не був многобожником”.

162. Скажи: “Молитва моя, пожертви мої, життя моє і смерть – Аллахові, Владиці всього сущого.

163. У Нього немає жодного спільника. Отак мені було наказано, і я – перший із тих, хто скорився”.

164. Скажи: “Невже когось іншого, крім Аллаха, я зажадаю мати за Господа?” Він – Владика всього. Всяка душа дістає тільки те, що заслужила, вона не понесе тягара когось іншого. А згодом до вашого Господа вороття ваше, і Він возвістить вам про те, щодо чого ви сперечалися.

165. Він – Той, Хто поставив вас спадкоємцями на землі і на щабелі возніс одних із вас над іншими, щоби випробувати вас тим, що Він дарував вам. Господь твій швидкий у покарі, проте Він – Усепрощаючий, Всемилосердний!

¹ Цей фрагмент є частиною повного перекладу тексту Корана, що публікується протягом 2002–2005 років у різних періодичних виданнях (“Східний світ”, “Сходознавство”, “Ятрань”).

² Річард Белл вважає, що вжите тут (так само як і далі – аят 91) слово *qirṭās* є запозиченим із грецької мови й означає папірус [Watt 1970, 33].

³ Мекканські многобожники.

⁴ Тобто наступив би день Страшного суду.

⁵ За екзегезою, людина не може бачити ангела в його справжній подобі, тому Аллах змушений надавати йому людського вигляду.

⁶ І.Ю. Крачковський переконаний, що конструкція не в порядку [стор. 542, прим. 5 до цієї сури]; Р.Белл вважає це місце прикладом глоси – пізнішої вставки до аяту [Watt 1970, с. 94].

⁷ Цей займенник тут може означати або Мухаммада, або Святе Письмо.

⁸ Тобто дуже добре – метафора.

⁹ Конструкція, тотожна VI:12.

¹⁰ Тобто Коран.

¹¹ Практично одразу після того, як Мухаммад оголосив про свою пророчу місію та про те, що він отримує від Аллаха одкровення, які має донести до арабів, одноплемінники накинулися на нього з жорстокою критикою й нападами. Мекканці-язичники називали ці одкровення *асатир ал-аввалін* – “байки пращурів” (дослівно: “казки перших”), а мекканські євреї висміювали Мухаммада за його претензії. Цей критицизм успадкували і християнські богослови-схоласти. У середньовічній Європі було розроблено концепцію про Мухаммада як лжепророка, який лише удавав із себе посланця Аллаха, що отримував від Нього одкровення. Тільки у другій половині ХХ ст. свідомість Європи й усього християнського світу поступово почала визволятися від цієї та інших подібних фальсифікацій середньовічної войовничої пропаганди [Norman 1960, chapter 2; Watt 1970, 18].

¹² [те, що ви стали для відповіді переді Мною].

¹³ Тобто Судний день, який пов’язується з кінцем світу та людської історії. В Корані він називається по-різному. Це і *йавм ад-дін* (“день Суду”), і *ал-йавм ал-ахір* (“останній день”), і *йавм ал-кыйама* (“День воскресіння”), і *ас-са’а* (“Година”). Іноді цей день називається також *йавм ал-фасл* (“днем розрізнення” [добра та зла]), *йавм ал-джам’* (“днем зібрання [людей перед Богом]”), *йавм ат-талаки* (“днем зустрічі” [людей з Богом]). Година Страшного суду настане зненацька (VI:31; VII:187; XII:107; XXII:55; XLIII:66; XLVII:18). Їй передуватиме зойк – *сайха* (XXXVI:53), удар грому – *сахха* (LXXX:33) та звук труби (LXIX:13; LXXIV:8; LXXVIII:18; XXXIX:68 – дво-разовий). Всесвіт здригнеться. Гори перетворяться на пил, моря закиплять, сонце згасне, зорі посиплються з небес, а небеса згорнуть. Аллах з’явиться як суддя; про Його присутність ніде не говориться прямо, є лише приховані натяки. Він перебуватиме серед ангелів, які вишикуються рядами (LXXVIII:38; LXXXIX:22) або оточать Його трон, прославляючи Його (XXXIX:75). Ці описи мають багато паралелей в іудейській та християнській літературі; втім, вони не позбавлені і специфічних арабських рис, наприклад, згадки про те, що десять місяців вагітні верблюдиці перебуватимуть без нагляду (LXXXI:4).

¹⁴ щоб зажадати відповіді в Судний день.

¹⁵ Тобто невірні мекканці.

¹⁶ [від прийняття віри] – інтерполяція за екзегезою.

¹⁷ Вжита тут лексема *мурсалін* (“послані як вісники”) є приблизним еквівалентом слова *русул* (множ. від *расул*). Її можна перекласти як “глашатаї”. Наступні лексеми *мубашишрін* (“благовісники”, “провісники”) та *мунзірін* (“перестерігачі”), так само як і в подальших пасажах (XXXIII:45; XLVIII:8 та XXXV:24) стосуються Мухаммада. Про нього так само йдеться як про “глашатая” та “перестерігала” (*башир, назір*). Концепт про призначення посланця умовляти або перестерігати власний народ часто зустрічається в ранніх частинах Корана. Іноді слово “перестерігати” вживається без будь-якого об’єкта, хоча з інших уривків можна дійти висновку, що йдеться про вогонь, тобто пекло (напр., в ХСІ:14), або ж про покарання у прийдешньому житті (LXXVIII:40). В деяких аятах посланець має попередити свій народ, що його буде покарано тимчасовими лихами (так, в XLVI:21 пророк Гуд перестерігав народ ‘ад). Існувала точка зору, особливо серед європейських дослідників, що найдавнішим посланням у Корані було попередження про кінець світу або ж про якийсь тимчасове покарання. Ця теорія ґрунтувалася на точці зору, якої трималася меншість мусульманських учених, котрі вважали, що першим текстом коранічного одкровення був початок сури LXXIV, оскільки він містить слова “встань і умовляй!” (LXXIV:2). Водночас, здається, що більш позитивне одкровення сури CVI – бути вдячним Аллахові й поклонятися Йому – так само належить до раннього періоду, тому було б помилковим зводити ранні одкровення тільки до “перестороги”.

Слово *башир*, що також вживається стосовно Мухаммада, означає “глашатай”. Коли воно вживається в парі зі словом “провісник”, мається на увазі деяка антитеза: провісник говорить людям про можливе покарання, глашатай же повідомляє про винагороду за праведність. Іноді вважають,

що дієслово *башиара* означає “повідомляти блага вістку”, а в арабській мові у християн іменник *бішара* вживається у значенні “добра вістка” або “євангеліє”. При цьому у низці коранічних аятів дієслово *башиара* вживається і стосовно можливого покарання (III:21; IV:138; IX:3,34; XXXI:7; XLV:8; LXXXIV:24. Джеффері таке вживання не розглядає [див.: Jeffery 1938]. Це слово можна зрозуміти, як “повідомляти добрі вістки” в іронічному сенсі, хоча доречнішим видається його трактування як просто “повідомляти”. За основне значення цієї лексеми словники пропонують значення “повідомляти що-небудь, що приводить до зміни кольору обличчя (*башира*) людини”: зазвичай це буває від хороших новин, таких як народження дитини, проте може бути і наслідком лихого звістки. Відтак, можна припустити, що слово *башир* вказує на те, що призначення Мухаммада не обмежується тільки “застереженням”.

Ще одним епітетом Мухаммада є лексема *музаккір* – “той, хто нагадує, наставляє, перестерегає”. Відповідно, повідомлення, яке він передає, позначається однокореневим словом *тазкіра* (“нагадування, пересторога”). В арабській мові цей корінь отримав багатий семантичний розвиток, який унеможливило зазначення всіх його конотацій в українській мові. Першу породу цього дієслова – *закара* – зазвичай перекладають як “пам’ятати”, або “згадувати”, але при цьому, як правило, особливо не акцентується на згадуванні про те, що раніше було відомо, а згодом забулося. Сенс, скоріше, полягає в тому, щоб утримувати що-небудь в уяві чи свідомості, а також виробити до того відповідне ставлення. Таким чином, друга порода цього дієслова – *заккара*, – від якої утворено активний дієприкметник *музаккір*, має означати “пропонувати людині що-небудь так, щоб вона виробила до того відповідне ставлення”. Отже, дієслово можна було б приблизно перекласти як “напучувати”, або “перестерігати”. Це значення в Корані дійсно дуже близьке до “перестерігати”, як в аяті L:45, де Мухаммаду наказується “напучувати Кораном тих, хто боїться Аллахової погрози”. Навіть просте слово *зікр*, “спогад” або “згадування” набуває відтінку “перестороги” в VII:63 та LXIX:7, де народу говориться, що “зікр від їхнього Господа” сходить на їхніх посланців, щоб вони могли перестерігати (*анзара*) їх.

Перша функція “провісника” – передавати послання своєму народові, та оскільки пересторога має на меті зміну напрямку діяльності цілого співтовариства, то вона містить, можна сказати, політичний аспект. Поза сумнівом виявилось те, що дехто із супротивників Мухаммада боявся зростання його політичного впливу, оскільки в LXXXVIII:21 стверджується, що він “тільки провісник (*музаккір*), а не наглядч (*мусайтір*)”. У зв’язку з цим цікаво зазначити, що в VII:188 Мухаммаду наказується прояснити своїм супротивникам, що його функція полягає тільки в передачі особливих послань; він не володіє жодним знанням про “невидиме, потаємне” (в тому числі майбутнє), яке він міг би використовувати заради власної вигоди. Стверджується, що Мухаммад є людиною в повному розумінні слова, як і колишні пророки, яких посилали до різних народів; Мухаммад, так само як і вони, мав дружин та дітей (XII:109; XVI:43; XXI:7 і далі. Про дружин: XIII:38). Подібні твердження покликані виправити неправильне уявлення, поширене серед деяких людей, про те, що посланець Аллаха має бути ангельською чи напівбожественною істотою. Навпаки, пророк – це звичайна людина, яка не володіє особливими силами, але обрана Аллахом для виконання функції провісника (XL:15; і т.д.).

¹⁸ Кораном.

¹⁹ За переказами, заможні курайшити вимагали від Мухаммада витурити групу злидарів, що прийшли до нього, бо їм, мовляв, соромно перебувати з ними в одній компанії. Тільки за такої умови вони були згодні вести бесіду на релігійні теми. Пророк відповів, що не може вигнати правовірних, бо як тільки він було зібрався зробити це, архангел Джібріл прислав йому наступний аят, що закінчувався словами: “А хіба Аллах не краще всіх знає, хто [Йому] вдячний” [Богуславский 2001, с. 660–661, прим. 264].

²⁰ [багаті курайшити, вказуючи на злидарів].

²¹ Коран.

²² Тобто Корану.

²³ Слово *ханіф* зустрічається в Корані дванадцять разів, двічі – у формі множини: *хунафа’*. В основному значенні воно ужито, наприклад, у III:67, де йдеться про те, що Ібрагім не був ні іудеєм, ні християнином, а *ханіфом*, *муслімом*, а не многобожником. Про те саме йдеться в VI:79 та XVI:120, де розповідається, що Ібрагім поклонявся Аллаху як *ханіф*; у цих аятах слово *муслім* не вживається. Далі в Корані наводиться низка явно чи неявно висловлених вказівок Мухаммаду та

мусульманам триматися віри Ібрагіма як *ханифа* (II:135; III:95; IV:125; VI:161; XVI:123). У решті випадків (X:105; XXII:31; XXX:30; XCVIII:5) Ібрагім не згадується, але Мухаммаду (або мусульманам, чи “людям Святого Письма”) дається настанова поклонятися Аллаху, як це робили “*ханифи*, а не многобожники”. Таким чином, у Корані лексема *ханиф* пов’язана тільки з Ібрагімом чи його релігією; вона вживається в полеміці проти християнства, іудаїзму, а також многобожжя.

Пізніше мусульманські вчені вживали це слово саме в такому значенні; іноді вони називали мусульман *ханифами*, а іслам – *ханифиййа*. Слово *ханиф* вживається у списку Корана Ібн Мас’уда в аяті III:19 замість слова іслам. Мусульманські богослови намагалися також довести, що й незадовго до Мухаммада жили люди, які сповідували *ханифиййу*, або істинне єдинобожжя. Схоже, що в Аравії дійсно були такі, хто шукав “біль чисту” віру, проте вони не могли називати себе *ханифами*, бо якби таке сталося, то не можна було б прирівняти значення слова мусульманин до слова *ханиф*. В доісламській арабській поезії словом *ханиф* називали язичників або ідолопоклонників. Це показує, що його використовували серед християн; форма множини *хунафа*’ чітко відповідає формі множини у сирійському *ḥanpé*, звідки й запозичене це слово. Тому християни вживали його, глузуючи над мусульманами, які згодом перестали називать себе *хунафа*’ [Watt 1970, 16].

²⁴ Курайшити [Табарі]; мекканці [“Джалалейн”]; Ібн Кясір з посиланням на Ібн ‘Аббаса та ін.]; І.Ю.Крачковський вважає, що йдеться про іудеїв [с. 543, прим. 25].

²⁵ Можливо, натяк на мединців [Крачковський, с. 543, прим. 26].

²⁶ Див. примітку до VI:7 вище.

²⁷ Епітет Мекки.

²⁸ За екзегезою, курайшитські ватажки сказали Мухаммадові: “Ти розповідаєш нам про патерницю Муси та про те, що Ісус воскресав мертвих, покажи і ти нам яке-небудь чудо, аби ми тобі повірили. Зроби, наприклад, пагорб Сафа золотим, або воскреси кого-небудь із наших мертвих, або ж покажи нам ангелів”. – “Якщо я зроблю одне з таких чудес, запитав Пророк, то чи ви увіруєте в мене?” Вони поклялися, що увірують. Мусульмани так само умовляли Пророка сотворити чудо, аби курайшити навернулися в іслам. Раптом зійшов архангел Джібрил і сказав: “Посланце Божий, Аллах зробить для тебе все, що ти зажадаєш, та знай, що коли вони й опісля цього не увірують, з ними буде вчинено так само, як і з їхніми предками, які заперечували пророків. Якщо хочеш, облиш своє бажання, допоки декотрі з них не покаються”. Пророк зволів відмовитися від свого наміру, внаслідок чого й було зіслано цей аят [Ібн Кясір, 638].

²⁹ Тобто домашня худоба, на якій не перевозять вантажів.

³⁰ Йдеться про домашніх тварин [“Джалалейн”] та їхнє молоко [Ібн Кясір].

³¹ Якщо народжується живий самець, його дозволено забивати і їсти чоловікам, проте заборонено жінкам. Якщо народжується самка, її зазвичай не забивають, залишаючи жити. Якщо ж плід виявиться мертвнонародженим, його дозволено їсти як чоловікам, так і жінкам [Ібн Кясір].

³² Йдеться про цільнокопитних тварин, а не тих, що мають роздвоєні ратиці.

³³ Барани, вівці, козли.

³⁴ [у своїх вістках та обігницях] – інтерполяція за “Джалалейн”.

³⁵ Даючи свідчення під час суду [“Джалалейн”].

³⁶ Тора.

³⁷ Коран.

³⁸ Іудеям та християнам [“Джалалейн” та ін.].

³⁹ За екзегезою, маються на увазі іудеї та християни [“Джалалейн” та ін.].

ЛІТЕРАТУРА

Al-Bayḍāwī. ‘Anwār at-tanzīl wa-‘asrār at-ta’wīl // Beidhawii commentarius in Coranum / Ed. Fleischer H.O. – 2 vols. – Leipzig, 1846–1848.

Ar-Rāzī, Fahr ad-Dīn. Mafātīḥ al-ḡayb al-muštahir bi-t-tafsīr al-kabīr. – Mḡ. 1–8. – Al-Qāhira, 1380 H. / 1890–1891.

Табарі – *At-Ṭabarī, Abū Ġa’far Muḥammad ibn Ġarīr. Ġāmi’ al-bayān ‘an ta’wīl ayy al-Qur’ān* / Hazzaba-hu wa-qarraba-hu Ṣalāḥ ‘Abd al-Fattāḥ al-Ḥālīdī; ḥarraḡa aḥādīsahu Ibrāhīm Muḥammad al-‘Alī. Ṭab‘ah 1. Dimašq: Dār al-Qalam; Bayrūt: ad-Dar aš-Šāmiyah. – Mḡ. 1–12 (mḡ. 12. – 1997).

«Джалалейн» – **Tafsīr al-Ġalālayn**: *Al-Maḥallī Ġalāl al-Dīn; As-Suyūṭī, Ġalāl al-Dīn ‘Abd ar-Raḥmān b. Abī Bakr. Tafsīr al-Ġalālayn.* – [Al-Qāhira]: Dār at-Turāṭ al-‘arabī li-ṭ-ṭibā‘a wa-n-našr, n.d.

Ібн Кясір – *Ibn Kaṣīr; ‘Imād ad-Dīn ‘Ismā‘īl ‘bn ‘Umar al-Qurayšī aš-Šāfi‘ī. Tafsīr al-Qur’ān al-‘azīm* / Haqqaqahu wa-ḥarraḡa nusūshu wa-dabatahu Hassān al-Ġibālī. – Ar-Riyād: Bayt al-‘Afkār ad-duwalīya li-n-našr wa-t-tawzī‘, 1420/1999.

Jeffery A. The Foreign Vocabulary of the Qur’an. Baroda, 1938.

Norman Daniel. Islam and the West, The Making of an Image. Edinburgh, 1960.

Watt W.M. Bell’s Introduction to the Qur’an. Edinburgh: University Press, 1970.

Біблія. Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Із давньоєврейської та грецької на українську наново перекладена. United Bible Societies, 1992.

Гиргасъ В. Словарь къ арабской хрестоматии и Корану. Казань, 1881.

Коран / Пер. с араб. и коммент. *Д.Н. Богуславского.* Стамбул, 2001.

Коран / Пер. и комментарии *И.Ю. Крачковского* / Редактор В.И. Беляев. Предисловие П.А. Грязневича. 2-е изд. Москва, 1986.

Коран / Пер. с араб. и коммент. *М.-Н. Османова.* 2-е издание. Москва, 1999.

Коран / Дослідження, переклад з арабської (фрагмент), коментарі *В.С.Рибалкіна.* – Київ: Стилос, 2002.

Коран. Сура IV: «Жінки». Передмова, переклад та коментарі *Рибалкіна В.С.* // **Ятрань.** (№2). 2002.

Коран. Сура XI: «Гуд». Переклад з арабської та коментарі *Рибалкіна В.С.* // **Східнознавство.** 2004, № 23–24.

Коран. Сура XII: «Йусуф». Вступна стаття, переклад з арабської та коментарі *Рибалкіна В.С.* // **Східний світ,** 2004а, № 2.

Коран. Сура XIII: «Грім». Переклад з арабської та коментарі *Рибалкіна В.С.* // **Східний світ,** 2004б, № 4.

Коран. Сура V: «Стіл». Переклад з арабської та коментарі *Рибалкіна В.С.* // **Східнознавство.** 2005, № 27–28.